
OD MAME DO BOSNE

LIBBY TATA ARCEL

Razgovor vodila Grozdana Cvitan

Libby Tata Arcel zdravstvena je savjetnica Međunarodnog centra za žrtve mučenja (IRCT) u Kopenhagenu. Studirala je psihologiju u Ateni. Živi u Kopenhagenu i profesorica je psihologije na tamošnjem sveučilištu. Zbog rada s izbjeglicama i žrtvama nasilja u ratu na ovim prostorima 1993. godine na neko vrijeme doselila je u Zagreb. Pomogla je u osnivanju zagrebačkog ogranka Međunarodnog centra za rehabilitaciju žrtava mučenja. Dio njezine stručne, autorske i uređivačke djelatnosti publiciran je i kod nas u nekoliko zbornika: *War Victims and psycho-social care* (Ed. L.T.Arcel, Nakladništvo Lumin, Zagreb, 1994), sa zagrebačkim psihijatricama i autoricama Verom Folnegović-Šmalc, Dragicom Kozatić-Kovačić i Anom Marušić objavila je (u hrvatskom i engleskom izdanju) knjigu *Psihosocijalna pomoć žrtvama rata: žene izbjeglice i njihove obitelji iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske* (IRCT, Kopenhagen – Zagreb, 1995), a s Goranom Tocilj Šimunković *War violence, trauma and coping process: armed conflict in Europe and survivor response* (Nakladništvo Lumin, Zagreb, 1998). Nakon dvogodišnjeg izbjivanja vratila se obitelji u Danskoj, ali je i dalje čest gost raznih seminara i sastanaka vezanih uz probleme žrtava rata u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini.

Jeste li 1993. znali kamo dolazite i kakva su bila vaša očekivanja?
Znala sam jer sam se još 1975/76. u Kopenhagenu susrela s izbjeglicama – žrtvama mučenja iz Latinske Amerike. Do tada sam radila s izbjeglicama uopće, a od tada počinje moj rad s ljudima koji su bili žrtve torture u svojim zemljama. Kao znanstvenica pisala sam o spoznajama do kojih sam došla u radu s izbjeglicama, načinu rada, specifičnostima, a bila sam i aktivistica jer sam cijelo vrijeme radila s njima.

Prvi put sam došla ovdje 1992. a zatim sam došla kao članica Komisije za žrtve rata, odnosno silova-

ne žene koju je u to vrijeme osnovala Europska unija. Svijet su tada šokirale slike logora iz Bosne i Hercegovine kao i vijesti o masovnim silovanjima žena. U Zagrebu sam srela izbjeglice i zatočenike iz Prijedora i drugih mjesta, a onda sam posjetila kamp u Karlovcu gdje su bili ljudi iz Zenice, Kiseljaka, Sarajeva... Istodobno sam od IRCT-a u Kopenhagenu, gdje su znali moj dotadašnji rad, zamoljena da napravim projekt psihosocijalne pomoći i da ga realiziram u Zagrebu za stradalnike iz Bosne i Hercegovine.

Razlika između mog rada s izbjeglicama iz Južne Amerike i ovdje bila je u tome što su oni došli u Kopenhagen, dok sam ja ovdje došla u rat i tu radila s izbjeglicama. Mislim da sam, zahvaljujući i mom grčkom porijeklu, prepoznala osjećaje i veliku patnju tih ljudi.

Nakon pola godine pobunila se moja obitelj. Moja kćer je rodila dijete i poručila mi da me ono treba. Nakon dvije godine suprug je rekao: *Sad se vrati. Bilo je dosta*. Na mene su tako utjecale i ovdašnje situacije i zahtjev obitelji da budem s njima. Nakon dvije godine vratila sam se kući.

Bilo je to vrijeme i rad u kojem ste i vi mogli "priskrbiti" traumu. Je li to iskustvo promijenilo vaš život?

Radila sam od jutra do mraka, cijelo vrijeme. Iskoristila sam sve svoje mogućnosti, vidjela sve što se moglo vidjeti, prihvatila to i odlučila s tim nekako izići na kraj. Bio je to i profesionalni izazov. Bilo mi je strašno slušati sve te priče, živjeti s time i mislim da sam i psihosomatski reagirala na sve to.

Bila je to moja metafora, moja želja da svi oni koji pate budu dio moje brige. To je biblijska slika o dobrom Samaritancu koja su-

blimira patnje svih stradalnika i svih ratova, ne samo ovih sada, nego i onih prije, stradanje Židova i svako stradanje koje znamo. Išla sam među te ljude i pokušala pomoći bez obzira na njihovu profesiju ili porijeklo, nisam ni pitala ni znala tko je Hrvat, Musliman ili Srbin – svi ljudi koje sam susretala bili su isti i svima je bilo teško.

Ljude se ovdje navikava na prokletstvo prostora, a Balkan je i u svijetu postao metafora takvog osjećaja. Kako vi vidite nedavnu, ali i prošlost uopće i ovaj prostor? U čemu je problem? Mnogo je objašnjenja. Postoje povijesni, religijski, politički, riječju, mnogi razlozi koji uvjetuju događaje. Mnogo suprotnosti. Osobno smatram bitnom činjenicu da je okupacija Otomanskog carstva na Balkanu izmijenila sliku stanovništva i društva na ovim prostorima. Oni koji su podržavali okupatore radili su to iz nekih razloga, a kad je Otomansko carstvo palo, prepoznali su se razmjeri te izmijenjene strukture stanovništva. Objektivno to je tada bilo vrlo podijeljeno društvo. Drugi utjecaj napravile su velike zemlje koje su svugdje gdje su se pojavljivale u povijesti dijelile prostore i teritorije prema različitim interesima: ekonomskim, političkim, strateškim. To je onemogućilo prirodni razvoj prostora. Danas tu ulogu imaju Sjedinjene Države. Zato će ljudi tek trebati naučiti brinuti o sebi i učiti od početka. U Danskoj razvoj civilnog društva traje skoro pet stotina godina, davno nije bilo rata i to je važno za razvoj demokracije. Za to vrijeme na ovdašnjim su prostorima vladali drugi i odlučivali u ime ljudi koji ovdje žive.

S druge strane postoji tradicija borbe. Partizanska povijest je i kod nas u Grčkoj

vrlo važna. To je tradicija koju simbolizira partizan kao neovisna osoba, slobodna od bilo kog autoriteta i koja je živa na svim ovim prostorima. Ljudi joj se dive, uvažavaju je. To je heroizacija ljudi kroz borbu. I to pripada našem identitetu. Postaje dio nas. Jer nema rata koji ne izaziva žrtve i mučenja.

Kad pogledam povijest moje obitelji, vidim slične slike. Moja je majka bila izbjeglica, a sve muške članove njezine obitelji ubili su Turci. Ja osobno u tom pogledu nemam neki osobit odmak ili osjećaj, možda ipak malu rezervu prema Turcima. Moja majka je u svojoj 74. godini odlučila posjetiti svoj grad u Turskoj. Bila je šokirana dolaskom u grad nakon mnogo godina. Obilazila je kuću, mjesto, školu... Išla je okolo kao zombi. I kad smo se vratile na Lezbos, gdje smo inače živjeli, sjeli smo u restoran, a majka je pogledala mene i moje sestre i rekla: *Ja sam im oprostila*. Tek sam tada prepoznala da je otišla posjetiti svoj grad da bi dalje mogla u sebi živjeti u miru. Kršćanka je i mislim da nam je dala sve vrijednosti koje znače opraštanje. Dugo toga nisam bila svjesna.

I moj je otac bio politički proganjan. Zarobili su ga i mučili njemački fašisti u Grčkoj. Razmišljajući danas o sebi, svojoj obitelji i mojoj ulozi u njoj, shvaćam da sam vjerojatno negdje u svojim ranijim danima preuzela odgovornost za svoje roditelje i ono što im se događalo. S obzirom da su oni bili žrtve torture ja sam vjerojatno još kao dijete osjetila da moram raditi posao koji radim i na taj način preuzeti odgovornost.

Mnogi ljudi imaju u vlastitoj povijesti odnosno povijesti svoje obitelji takve oblike torture. Međutim kad se preuzme uloga i

rad, onda osobna povijest nije dovoljna, nego je važno to povezati s političkom pozicijom i boriti se. To je svjesno stajalište i svjestan izbor. Zato sam nastojala sresti grupe i ljude koji se bore za bolje društvo da bi sudjelovali u sprječavanju torture od koje je moja obitelj patila. To je moja priča.

Vaša uloga koordinatora u IRCT-u danas posredništvo je između stručnjaka i društveno moćnih ljudi s jedne i stradalnika s druge strane. Svaki narod na ovim prostorima ima takve grupe. Mogu li one utjecati jedna na drugu da se prekinu krugovi trauma i stradanja?

Često sam sebi postavljala ta pitanja. Imamo tisuće i tisuće žrtava – kako pomoći svima? To nije moguće. Međutim, kad se stradalnici obrate stručnjacima da bi mogli živjeti dalje – mora im se pomoći. Ali bilo bi loše napraviti sliku društva preko individualnih priča. Sve zemlje na Balkanu oduvijek imaju problem civilnog društva. Mi koji smo ovdje radili znamo što se sve događalo s ljudima. Zato je uloga profesionalaca važna jer oni preko konkretnih događaja stvaraju vezu sa svijetom i šalju spoznaje o onom što se događa. Tako se dobiva slika društva u kojem zavladaju samo političari, u kojem više nije moguće kontrolirati ni policiju, ni vojsku, a ni konkretne dokaze. Trebaš biti svjestan tog posla i uloge odvjetnika koji određeno iskustvo prenosi drugima.

Bila sam član komisije koja je surađivala sa sudom u Haagu kao i asocijacije koja se zalaže za to da svatko tko je kriv bude kažnjen – nema razloga da neki ljudi budu izuzeti od svoje krivice. Mislim da se stvari i na Balkanu i drugdje ponavljaju upravo zato što mnogi ljudi za svoja zlodjela nisu bili kažnjeni. Ciklus nikad

nije stao jer nije imao zašto. Izuzeće od nekažnjavanja treba dokinuti. Ne vidim razloga zašto netko tko je zaštićen, kao, primjerice, veleposlanik, može raditi svašta i da ga za to nikad ne sustiže kazna? Zalažem se da sud u Haagu bude permanentan i da kriminalci budu kažnjeni. Nije to najbolji mogući sud i pati od mnogih političkih kompromisa, ali je zasad najbolji.

Rekli ste da je danas Bosna i Hercegovina svojevrсни protektorat Amerike. S time se nije teško složiti. Međutim, da nije bilo zalaganja Amerike (ma kako zakašnjelog), možda bi još trajao rat. Je li moguće ljude koji su se do jučer tukli već sutra nakon sklopljenog uvjetovanog mira pustiti da se sami snalaze zajedno i očekivati da ne nastave borbu?

Ljudi koji nad nekim imaju protektorat ne rade to nizašto. Oni su za to dobro plaćeni i pomažu svoje vlastite interese. Posebno u Bosni. To je zaustavilo rat i više nisu stradali životi i to je bilo važno. Međutim, mislim da bi u Europi Europljani trebali tražiti i nalaziti rješenja za Europu, a ne da to rade Amerikanci.

Što sada radite?

Pišem knjigu o kineskoj torturi, ženama i ljudskim pravima. Intervjuirala sam sve borce za ljudska prava koji su stradali u Grčkoj za vrijeme hunte. Danas ih je još 74 živih. Mnogi od njih još su vrlo vitalni pa su moji razgovori s njima uspješni. Posebno sam ih pitala o torturi, naročito psihološkoj kojoj su bili podvrgnuti. Tako se na neki način vraćam svojim korijenima u vrlo dugom putu iz Danske preko Južne Amerike kroz Balkan do Grčke.

100

Tekst je prvobitno objavljen u *Žarezu* br. 43, str. 28.